

מבט על, גיליון 1109, 18 בנובמבר 2018

רצועת עזה: מראייה לטווח קצר למראייה לטווח ארוך

קים לביא ואודי דקל

על רקע ההסלמה האחרונה בין ישראל לחמאס ברצועת עזה, ישראל מצהירה בגלוי כי אין לה אינטרס במלחמה. הדבר תואם את התכלית האסטרטגית הרצויה עבורה: לתת עדיפות לאינטרסים ארוכי הטווח שלה, על חשבון האינטרסים קצרי הטווח בזירה הפלסטינית. עדיף לישראל כי שיקום הרצועה יעשה דרך הרשות, כדי שהיא ולא חמאס תקצור את פירות השיקום בראיית הציבור הפלסטיני. לכן, עליה לגבש תכלית משותפת עם הרשות הפלסטינית, מצרים וגורמים רלוונטיים בזירה הבינלאומית, שמתנים את הסיוע לעזה דרך ערוץ הרשות הפלסטינית – למען הקלת המצוקה ההומניטארית ברצועה ופיתוח תשתיות, בתנאי של השבת שלטון הרשות לרצועה. פעולה משותפת תהיה מנוף לחץ משמעותי על חמאס ותגביל את יכולת התמרון שלו. הקהילה הבינלאומית עדיין מראה נכונות לסיוע בפרויקטים בעזה, שמטרתם שיפור תשתיות ויצירת מקומות עבודה ורווחה כלכלית לתושביה. לישראל יש אינטרס בשילובה ואף בחישוקה, שכן מעורבות כוח משימה בינלאומי ברצועה תהווה גורם מרסן לחמאס ותאמיר את מחיר ההפסד עבורו אם יבחר לשוב להתנגדות אלימה.

ההסלמה האחרונה בין ישראל לחמאס ברצועת עזה (11-12 בנובמבר) פרצה בתוך התקדמות במאמצים המתמשכים לגבש הסדר רגיעה בין הצדדים. התנהלותן של ישראל וחמאס באירוע זה העידה על הרצון ההדדי לתור להבנות (שניהם דוחים את המושג 'הסדרה', שכן הוא מתפרש כהכרה הדדית), שתכלולנה הפסקת אש והקלות משמעותיות בסגר על רצועת עזה. הרושם הוא כי גם בישראל וגם בחמאס לא מעוניינים לשלם את המחיר שתגבה מלחמה, שבסופה צפויה חזרה לנקודת הפתיחה.

בתוך כך, כללי המשחק מתעצבים ומתגמשים באופן דינמי. ההיתקלות בין אנשי חמאס לבין כוח צה"ל שפעל בחאן יונס נוצלה היטב על ידי מנהיג חמאס ברצועה, יחיא סנוואר, על מנת להוכיח למבקריו כי לא זנח את דרך ההתנגדות החמושה, ובד בבד להבהיר לישראל שחמאס לא יבליג על פעילות צה"ל בשטח הרצועה בחסות הבנות הפסקת האש. החלטת חמאס לשגר לשטח ישראל מטח מסיבי של רקטות במהלך שתי היממות שלאחר ההיתקלות שיקפה את הערכת חמאס שדרושה מכה חזקה וכואבת לישראל, אך מוגבלת בטווח השיגורים, שתותיר יכולת לחזור להבנות הרגיעה. התגובה הישראלית בתורה הייתה קשה, ועם זאת מדודה. עדות לכך הייתה מספר ההרוגים הנמוך יחסית ברצועת עזה בעקבות ההפצצות (שבהן נעשה שימוש בנוהל 'הקש בגי' להתרעה לפני תקיפה באזור מגורים).

מזה מספר חודשים מנסה מצרים, יחד עם שליח האו"ם, ניקולאי מלדנוב, לקדם הסדרה ברצועת עזה, באמצעות גישור בין שלושה גורמים: ישראל, חמאס והרשות הפלסטינית. הסדר בין ישראל לחמאס יפגע במעמד הרשות כגורם המייצג בלעדית את הפלסטינים וינציח את שלטון חמאס ברצועת עזה; מהצד השני, הסדר פיוס פנים-פלסטיני בין הרשות לחמאס יפגע ביכולת ישראל

לבדל בין רצועת עזה ולבין הגדה המערבית. לכן, וחרף סירוב ישראל וחמאס להכרה הדדית, מתנהל משא ומתן בין הצדדים - גם אם אינו ישיר - ללא שילוב הרשות. מאז תחילת ההפגנות ההמוניות על גדר הגבול בין רצועת עזה וישראל ("תהלוכות השיבה") ב-30 במאס, ניסה חמאס להגיע להסדרה שתכליתה "שקט תמורת הסרת המצור" מעל הרצועה והתחלת תהליך שיקום משמעותי באזור. ישראל מצידה הציבה משוואה ברורה של "שקט תמורת שקט", התנתה התקדמות בהחזרת גופות החיילים והנעדרים שבידי חמאס, ולא הייתה מוכנה לאפשר לחמאס הישגים שיחזקו אותו בזירה הפנימית ויעניקו משנה תוקף לאלימות שהפעיל בגבולה. במקביל, הרשות הפלסטינית סירבה לסייע בקידום ההסדרה שתעניק לחמאס לגיטימציה ותחזק את שלטונו ברצועה, וכן התנתה כל התקדמות לקראת הסדרה בפיוס פנים-פלסטיני והחזרת כל הסמכויות לניהול הרצועה לשליטתה, כולל אלה הביטחוניות.

הסדר ההבנות שאותו חותרת מצרים לקדם מורכב משלושה שלבים עיקריים: הראשון - הפסקת אש ממושכת תמורת הקלות בסגר; השני - שיקום הרצועה; השלישי - החזרת שלטון הרשות הפלסטינית באופן הדרגתי לרצועה. אירוע ההסלמה האחרון פרץ תוך כדי החלת השלב הראשון: חמאס הפחית את האלימות על הגדר; ישראל הרחיבה את מרחב הדייג, אפשרה הכנסת דלק במימון קטרי והקלה במעבר סחורות לרצועה; קטר, באישור ישראל, הכניסה לרצועה 15 מיליון דולר לתשלום משכורות פקידי חמאס; ומצרים שמרה על מעבר רפיח פתוח לאנשים ולסחורות. הוצאתה לפועל של עסקה להשבת גופות החיילים והנעדרים תהיה ככל הנראה התנאי להתקדמות מהשלב הראשון - של הפסקת האש והקלות בסגר - לשלב השני, שאמור לכלול פרויקטים תשתיתיים במטרה לשקם את עזה ולייצר עשרות אלפי מקומות עבודה, במימון הקהילה הבינלאומית, ויתכן גם הקמת מעבר ימי בין עזה לקפריסין.

אין עדיין לדעת כמה רחוק תגענה ההבנות הללו, והאם תבשלנה לכדי הסדרה שתיושם על כל שלביה. עם זאת, ניתן להעריך כי זה תהליך עדין ובמקרה שלא תורגש התקדמות לאורך זמן ולא ייווצר שינוי משמעותי במציאות העזתית, הזירה תדרדר, במקדם או במאוחר, לעימות אלים בין חמאס לישראל. הנהגת חמאס, שהבטיחה לתושבי הרצועה לא פחות מאשר הסרת המצור, לא תוכל לעמוד לאורך זמן בפני הלחצים רבים המופעלים עליה ולהתמודד עם ביקורת נגדה בגין מחיר הדמים ששילמו מאות פלסטינים בהפגנות על הגדר בחודשים האחרונים. מנגד, בזירה הפוליטית בישראל נשמעים קולות הדוחים כל רעיון של הבנות, שניתן לפרשן כהסדרה עם חמאס, ואשר קוראים למבצע צבאי רחב היקף ברצועה. שיאה של הביקורת בהתפטרות שר הביטחון אביגדור ליברמן מתפקידו, על רקע מה שכינה "כניעה לטרור".

משמעויות לזירה הפלסטינית

חמאס שיפר בשנה האחרונה את מצבו האסטרטגי מול ישראל, הרשות הפלסטינית והקהילה הבינלאומית. זאת, בזכות המדיניות שמוביל יחיא סנוואר מאז בחירתו לתפקיד יו"ר הלשכה המדינית ברצועה. סנוואר הציג תוכנית מדינית ושינה, לעת עתה, את אופיו של המאבק - מדגש על ההיבט הלאומי-דתי להתמקדות במישור האזרחי-הומניטארי. בראיון שהעניק באוקטובר ל"ידיעות אחרונות" אמר: "...מה שאני רוצה זה את סוף המצור". דברים אלה מעידים על רצון לדאוג לרווחתו של הציבור ברצועה, כדי לשמר את כוחו הפוליטי של חמאס ברצועה בפרט ובזירה

הפלסטינית בכלל. בעקבות שינוי גישה זה השתנתה גם דרך ההתנגדות. הירי הרקטי הוחלף בצעדות המוניות על הגדר ובהפרחת בלוני ועפיפוני תבערה לשטח ישראל. במקביל, כדי להגן על דימויו כמוביל ההתנגדות הפלסטינית, דואג חמאס להבהיר כי ההישגים אינם תוצאה של דיאלוג עם ישראל, אלא של הנכונות להפעיל כוח, בין היתר על סמך הבנות שהושגו עם מצרים, קטר והקהילה הבינלאומית, הנובעות מלחץ ההפגנות על הגדר.

הרשות הפלסטינית עצמה נמצאת במלכוד ועומדת בשלב זה לבדה במערכה שהיא מנהלת להפלת שלטון חמאס ברצועה. נשיא הרשות, מחמוד עבאס, ביקש לנצל את מצוקת חמאס וחוסר יכולתו להביא לשיפור מצבם של תושבי עזה כדי לחוץ על חמאס לחתום על הסכם פיוס כתנאי להתקדמות בשיקום הרצועה. במסגרת הסכם הפיוס דרשה הרשות כי חמאס יעביר לידיה את השליטה האזרחית והביטחונית ברצועה ויכפיף אליה את נשקו. עבאס חושש כי הוא ייקלע למצב כמו זה שממשלת לבנון נתונה בו מול חזבאללה בלבנון: אחריות אזרחית והומניטריות לצד וויתור על מונופול הכוח. על רקע זה הטיל עבאס במהלך החודשים האחרונים סנקציות מרחיקות לכת על עזה, אשר הובילו להקפאת תשלומי משכורות לעשרות אלפים מתושבי עזה ולמחסור חמור בשעות חשמל ברצועה.

למרות של ישראל ולמצרים אינטרס בסיסי משותף במיטוט שלטון חמאס בעזה ובחזרת שלטון הרשות הפלסטינית לרצועה, הן החליטו לקדש את הרגיעה בטווח הקצר ואינן מוכנות לספוג את הסיכונים הכרוכים בהסלמה ובהידרדרות למערכה אלימה כתוצאה מהמשך הלחץ על חמאס. מסתמן כי, בניגוד לעבר, מצרים אינה רואה כיום בפיוס בזירה הפלסטינית תנאי הכרחי לשיפור המצב ברצועת עזה ומוכנה להגיע להבנות עם חמאס גם בלי מעורבות הרשות. עם זאת, מצרים מבינה כי בשלב היישום של פרויקטים אזרחיים ברצועה היא תזדקק לרשות הפלסטינית, בהיותה הערוץ להעברת סיוע ותרומות מהקהילה הבינלאומית, ולכן היא שוקדת במקביל לקדם בהדרגה את הפיוס הפנים-פלסטיני. ישראל, בנכונותה להגיע להבנות עם חמאס תוך עקיפת הרשות הפלסטינית, מעידה למעשה כי אינה רואה ברשות שותפה להסדר כלשהו. כן מעידה נכונות זו כי ישראל חותרת לשקט בזירת עזה כמעט בכל מחיר, בטיעון שעזה היא זירה משנית ויש לרכז את הכוחות והמאמצים בזירה הצפונית - סוריה ולבנון - כזירה עיקרית. כשברקע דיווחים על פרסומה הקרב של התכנית המדינית האמריקאית, שהפלסטינים כבר הכריזו שבכוונתם לדחותה, וכן שמועות שזו תתמקד בתחילה בפתרון בעיית עזה. הרשות הפלסטינית מנהלת את המאבק על כוחה ומעמדה במספר זירות במקביל – מול ישראל, מול חמאס, מול מצרים והעולם הערבי ומול הקהילה הבינלאומית.

המלצות למדיניות ישראל

רצועת עזה היא חבל ארץ המצוי במשבר הומניטארי ונמשל על ידי ארגון עוין לישראל, ללא פתרון זמין למציאות זו. בהיעדר פתרון, המדיניות המוחלטת בפועל היא מניעת התעצמותו הצבאית של חמאס והפעלת לחץ על מנת ליצור הרתעה שתמנע ממנו שימוש בכוח, בד בבד עם סימונו ככתובת האחראית לנעשה ברצועה ותוך הכרה דה פקטו בשלטונו באזור. ישראל דבקה במדיניות הבידול בין רצועת עזה לגדה המערבית, שנועדה למזער את ההשפעות השליליות של הרצועה על הגדה, בין היתר מתוך הערכה כי אין ביכולתה של הרשות הפלסטינית לחדש את נוכחותה ושלטונה ברצועה.

גישה זו משרתת את העמדה הישראלית הנוכחית כי "אין פרטנר" בצד הפלסטיני, שעומו ניתן יהיה להגיע להסכם מדיני כולל, ובעיקר ליישמו.

ישראל מצהירה בגלוי כי אין לה אינטרס במלחמה בעזה, וכי היא מעוניינת ברגיעה ארוכת טווח. בדברים שנשא ראש הממשלה בנימין נתניהו בעת ביקורו בפרז, טרם ההסלמה האחרונה, הוא הצהיר כי "אינו חושש ממלחמה אך רוצה למנוע אותה כשהיא לא נחוצה", והעריך שמלחמה נוספת תחזיר את ישראל לאותו המצב בו הייתה לאחר מבצע "צוק איתן". מנגד, בכירים במערכת הפוליטית ורבים בציבור הישראלי טוענים כי יש לצאת לפעולה צבאית נרחבת מול חמאס ולחזק את ההרתעה הישראלית. בפועל, ישראל וחמאס נמצאות במלכוד דומה – מצד אחד הן אינן מעוניינות בסבב לחימה שיגבה מהן מחירים ויחזיר אותן לנקודת הפתיחה, אך גם אינן רוצות לאפשר לצד השני הישגים ולהצטייר כמי שמנהל משא ומתן עם אויב.

על ישראל לתת עדיפות לאינטרסים ארוכי הטווח שלה, על חשבון האינטרסים קצרי הטווח בזירה הפלסטינית. עדיף לישראל כי שיקום הרצועה יעשה דרך הרשות, כדי שהיא ולא חמאס תקצור את פירות השיקום בראיית הציבור הפלסטיני. לכן, עליה לגבש תכלית משותפת עם הרשות הפלסטינית, מצרים וגורמים רלוונטיים בזירה הבינלאומית, שמתנים את הסיוע לעזה דרך ערוץ הרשות הפלסטינית. התכלית המשותפת היא הקלת המצוקה ההומניטארית ברצועה ופיתוח תשתיות, בתנאי של השבת שלטון הרשות לרצועה. פעולה משותפת תהיה מנוף לחץ משמעותי על חמאס ותגביל את יכולת התמרון שלו. הקהילה הבינלאומית עדיין מראה נכונות לסיוע בפרויקטים בעזה, שמטרתם שיפור תשתיות ויצירת מקומות עבודה ורווחה כלכלית לתושביה. לישראל יש אינטרס בשילובה ואף בחישוקה, שכן מעורבות כוח משימה בינלאומי ברצועה תהווה גורם מרסן לחמאס ותאמיר את מחיר ההפסד עבורו אם יבחר לשוב להתנגדות אלימה. על ישראל לסייע למצרים במאמצי הפיוס הפנים-פלסטיני, וזאת במטרה לחזק את אחיזת הרשות בעזה כגורם אחראי וסימונה ככתובת לקידום הסדר מדיני.